

Využívanie elektronických informačných zdrojov vo výučbe na slovenských univerzitách z pohľadu študentov i knihovníkov

Daniela GONDOVÁ

Univerzita Komenského v Bratislave, Akademická knižnica
gondova@rec.uniba.sk

Daniela DŽUGANOVÁ

Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Univerzitná knižnica
daniela.dzuganova@upjs.sk

INFORUM 2011: 17. konferencia o profesionálnych informačných zdrojoch
Praha, 24. - 26. 5. 2011

Abstrakt

Sekcia akademických knižníc Slovenskej asociácie knižníc v posledných piatich rokoch zrealizovala niekoľko dotazníkových prieskumov zameraných na informačné vzdelávanie v slovenskom akademickom prostredí ako aj na úroveň informačnej gramotnosti používateľov akademických knižníc. Súčasťou dotazníkov bolo zistenie obsahu, rozsahu, foriem informačného vzdelávania, vrátane jeho významu a využívania elektronických informačných zdrojov. Výsledky prieskumu sú spracované a vyhodnotené v analytickej štúdií Informačné vzdelávanie v podmienkach slovenských vysokých škôl.

Slovenská asociácia knižníc (ďalej aj SAK) je nezávislé, dobrovoľné a otvorené záujmové združenie verejne prístupných knižníc v Slovenskej republike. Cieľom asociácie je najmä podporovať rozvoj knižníc a ich odbornú spoluprácu. Členmi SAK sú knižnice všetkých typov¹, t. j. vedecké, akademické, verejné, školské i špeciálne knižnice. V rámci SAK pôsobia odborné skupiny a sekcie. Kým odborné skupiny sú zamerané na riešenie problémov v určitej oblasti činnosti SAK (odborná skupina pre legislatívu, dlhodobý rozvoj, informatizáciu a elektronizáciu, edičnú činnosť a propagáciu), sekcie tvoria členské knižnice príbuzného zamerania, záujmov a charakteru. SAK má dve sekcie – sekciu akademických knižníc² a sekciu verejných knižníc. Obidve sekcie sú mimoriadne aktívne a dlhšie obdobie sa venujú aktuálnym problémom, ako je problematika čítania detí a mládeže, informačná gramotnosť, informačné vzdelávanie, a pod. V týchto oblastiach sa uskutočnilo i niekoľko prieskumov, ktorých cieľom bolo zmapovanie a analýza súčasného stavu v danej oblasti.

Príspevok sa zameriava na interpretáciu výsledkov prieskumov realizovaných sekciou akademických knižníc (ďalej aj AK), t. j. knižnicami pôsobiacimi na akademickej pôde, na vysokých školách a univerzitách.

Slovenské vysoké školstvo prešlo začiatkom 21. storočia pomerne veľkými zmenami. Novovytvorené podmienky umožnili, že sa výkon vysokého školstva meraný počtom

¹ Knižničný systém Slovenskej republiky a typológiu knižníc definuje Zákon č. 183/2000 Zb. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej, § 4

² Podľa zákona č. 183/2000 Zb., § 8 akademická knižnica je knižnica vysokej školy a knižnica fakulty zriadená podľa osobitného predpisu (zákon č. 172/1990 Zb. o vysokých školách v znení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 324/1996 Z. z., § 13 ods. 4 a 7)

študentov počas desiatich rokov takmer zdvojnásobil a jeho kapacita dnes prakticky pokrýva dopyt po vysokoškolskom vzdelávaní.

Na Slovensku je v súčasnosti 20 verejných vysokých škôl, 3 štátne a 11 súkromných vysokých škôl. Vysokoškolské štúdium poskytujú i 4 zahraničné vysoké školy. Na vysokých školách a univerzitách je v súčasnosti 58 akademických knižníc³, z toho je 32 univerzitných a 26 fakultných knižníc. Vysokoškolskí študenti predstavujú pre akademické knižnice obrovskú množinu potenciálnych používateľov. Podľa štatistických údajov z 216 799 potenciálnych používateľov zo všetkých typov vysokých škôl služby knižníc využíva 147 810 používateľov⁴, čo je 68 %.

Asociácia chcela získať konkrétnejšie a podrobnejšie informácie o aktivitách akademických knižníc v oblasti informačného vzdelávania, propagovania knižnično-informačných služieb a využívania elektronických informačných zdrojov, preto uskutočnila 2 prieskumy. Prieskumy sa realizovali v roku 2006 a 2010. Dotazník určený akademickým knižniciam pozostával z viacerých okruhov, ako napr.:

- Realizovala/realizuje AK samostatné podujatie venované informačnému vzdelávaniu? Koľko samostatných podujatí venovaných informačnému vzdelávaniu AK zabezpečovala/zabezpečuje počas akademického roka?
- Akých oblastí informačného vzdelávania sa podujatia organizované AK týkali?
- Aké prostriedky/technológie používa AK pri príprave a realizácii podujatí informačného vzdelávania?
- Komu sú určené podujatia z oblasti informačného vzdelávania organizované AK?
- Participuje AK na výučbe s témou informačného vzdelávania v rámci povinných, resp. voliteľných predmetov štúdia? Ak áno, uveďte názov predmetu/ov a počet hodín, ktoré odučili pracovníci AK počas akademického roka.
- Nazdávate sa, že pracovníci AK, ktorí zabezpečujú vzdelávanie, sú na túto činnosť dostatočne spôsobilí?
- Ako by ste charakterizovali vývoj v oblasti informačného vzdelávania na Vašej vysokej škole za ostatné roky?

Výsledky prieskumov sa od seba veľmi nelíšili; výsledky prieskumu z roku 2010 viac-menej potvrdili údaje z roku 2006. Väčšina AK považuje vzdelávanie používateľov za jednu zo svojich najdôležitejších činností a 88 % knižníc ju aj realizuje. V roku 2010 je zreteľnejší väčší prienik do oblasti formálneho vzdelávania, 19 AK zabezpečuje výučbu informačného vzdelávania v samostatnom predmete alebo v rámci iného študijného predmetu. Informačné vzdelávanie sa uskutočňuje zväčša v rozsahu 4 – 14 hodín za semester a je zamerané najmä na služby AK, vyhľadávanie v online katalógoch, v elektronických informačných zdrojoch, rešeršnú stratégiu, ale venuje sa aj citovaniu, etike publikovania, tvorbe seminárnych a záverečných prác, základom práce s počítačom a textovými editormi. Najčastejšou formou sú prednášky, semináre, power-pointové prezentácie, menej už e-learningové kurzy, či online testy a videokurzy. Takmer všetky knižnice (97 %) sa v rámci informačného vzdelávania orientujú predovšetkým na študentov bakalárskeho štúdia; ale nezabúda sa ani na študentov magisterského a doktorandského štúdia. AK sa domnievajú, že ich zamestnanci sú dostatočne odborne spôsobilí na zabezpečenie kvalitného informačného vzdelávania, ale pociťujú určité rezervy v manažmente a marketingu vzdelávacích podujatí; AK súčasne prejavili záujem

³ Štatistické údaje sú prevzaté zo Sumárneho výkazu o akademickej knižnici za rok 2010
http://www.spgk.sk/swift_data/source/docky/sumar%20ak%202010.doc

o rozšírenie a zlepšenie vedomostí a praktických zručností pri tvorbe e-learningových kurzov a online testov. Knižnice väčšinou nemajú pracovníka, ktorý sa špecializuje len na tieto aktivity, ale je to súčasť jeho ďalších pracovných úloh. 74 % knižníc uvádza nárast požiadaviek na realizáciu podujatí informačného vzdelávania zo strany pedagógov a študentov.

Uvedená stručná interpretácia výsledkov v akademických knižniciach vyznieva pozitívne; knižnice sa snažia vzdelávať a aj vzdelávajú v relatívne značnom rozsahu i obsahovom zámere. Knižnice sú schopné pripravovať tematicky orientované kurzy či prezentácie tak, aby boli doplnkom k výučbe, aby si učiteľ i študent uvedomili, čo všetko im knižnice môžu poskytnúť. Vzťah knihovník a vysokoškolský pedagóg sa postupne (aj keď veľmi pomaly) dostáva na úroveň spolupracovníkov a určitých partnerov. Nesporne hlavnou motiváciou pri informačnom vzdelávaní zo strany AK je snaha informovať o ponuke služieb, informačných zdrojoch, najmä o plnotextových a scientometrických databázach, taktiež o možnostiach, ktoré ponúkajú rôzne softvérové databázové nadstavbové nástroje (adresné upozorňovanie, citovanie), či portálové riešenia. Knižnice si uvedomujú, aké množstvo finančných prostriedkov a úsilia sa vynakladalo a stále vynakladá na zabezpečenie elektronických informačných zdrojov tak, aby bol na vysokých školách prístup k najnovšej vedeckej a odbornej periodickej i monografickej literatúre. Väčšina vysokých škôl (všetky verejné vysoké školy Slovenskej republiky) má napríklad v rámci projektu Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom (NISPEZ) prístup k 16 databázam najvýznamnejších vedeckých vydavateľov a producentov; riešiteľom projektu je Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky (CVTI SR). Viaceré univerzity dopĺňajú túto množinu o ďalšie bázy, takže informačné vzdelávanie v tomto smere je dôležité a potrebné. Na jednej strane štatistiky ukazujú nárast využívania databáz, ale na druhej strane sa pracovníci knižníc denne presvedčujú, že povedomie o elektronických informačných zdrojoch nie je dostatočné, a tak tieto zdroje nie sú adekvátne využívané. Otázka pripravenosti používateľov (pedagógov i študentov) na prácu s informáciami je rôzna. Očakáva sa, že študent na vysokej škole by mal byť informačne gramotný. Veď informatika, práca s textom a tomu podobné predmety sú súčasťou základného i stredoškolského vzdelávania...

Sekcia AK SAK sa v roku 2006 rozhodla zmapovať stav informačnej gramotnosti študentov vysokých škôl. Jedným z podnetov bola i úzka spolupráca s Asociáciou knižníc vysokých škôl Českej republiky, ktorá analogický prieskum uskutočnila v roku 2004. Výsledkom spolupráce bolo okrem iného poskytnutie dotazníka, ktorý použili českí kolegovia. Asociácia uskutočnila dva rozsiahle dotazníkové prieskumy **Informačnej gramotnosti používateľov akademických knižníc IGPAK1** v roku 2007 a **IGPAK2** v roku 2009.

IGPAK1 bol orientovaný na nasledujúce okruhy otázok:

- V akej miere a akých oblastiach využívajú študenti na vysokých školách akademické knižnice a ich služby?
- Aké sú informačné potreby študentov? V akej miere a akým spôsobom stimuluje vysokoškolské vzdelávanie študentov k využívaniu informačných zdrojov?
- Aké sú skúsenosti a postoje študentov k informačnému vzdelávaniu?
- Ako študenti získali poznatky o práci s informáciami?
- Aké sú kompetencie študentov v oblasti vyhľadávania a využívania odborných informácií (t.j. miera ich informačnej gramotnosti) a aké je ich informačné správanie?
- Aké sú jazykové kompetencie, IT kompetencie a príležitosti?

- Existujú rozdiely v informačnej gramotnosti a informačnom správaní medzi vysokoškolskými študentmi rôznych študijných odborov?

V rámci prieskumu IGPAK2 bola časť otázok dotazníka upravená tak, aby získané výsledky boli použiteľné pre návrh modelu informačného vzdelávania. Jeho cieľom bolo zistiť, či v priebehu dvoch rokov došlo ku kvalitatívnym zmenám v získaných kompetenciách študentov v oblasti vyhľadávania a využívania odborných informácií (t.j. miera ich informačnej gramotnosti) so zameraním na využívanie elektronických informačných zdrojov.

Prieskumy sa vyhodnocovali v niekoľkých etapách:

- identifikoval sa základný súbor respondentov z hľadiska skúmaných demografických charakteristík (vek, pohlavie, vysoká škola, fakulta/študijný odbor),
- vyhodnotili sa jednotlivé kritériá za celý skúmaný súbor. Výsledky sa analyzovali prostredníctvom štatistického zisťovania a boli spracované do podoby frekvenčných tabuliek a zodpovedajúcich grafov (najčastejšie koláčové a stĺpcové diagramy),
- spracoval sa komentár.

AK získali množstvo cenných poznatkov a názorov, keďže do prieskumov IGPAK sa zapojilo takmer 5000 respondentov (IGPAK1 – 13 vysokých škôl, 2231 respondentov; IGPAK2 – 18 vysokých škôl, 2737 respondentov). Prieskumy boli anonymné, cieľovou skupinou boli najmä študenti vyšších ročníkov. IGPAK1 bol realizovaný formou tlačeného dotazníka, dotazník IGPAK2 bol v tlačenej i elektronickej forme. Prieskumy IGPAK1 a IGPAK 2 sa uskutočnili s relatívne malým časovým odstupom, výber zúčastnených univerzít bol v zásade totožný (v prieskume IGPAK2 pribudli respondenti z ďalších VŠ). Hodnoty získané v roku 2009 možno chápať ako verifikáciu prieskumu z roku 2007, prinajmenej v tých prípadoch, kde boli otázky totožné.

Napriek tomu, že sa akademické knižnice systematicky a dlhodobo venujú informačnému vzdelávaniu, podľa výsledkov IGPAK iba štvrtina respondentov kladne odpovedala na otázku, či sa počas štúdia zúčastnili na vzdelávacom podujatí. Potvrdil sa predpoklad, že informačnému vzdelávaniu sa vo formálnom vysokoškolskom vzdelávaní nevenuje dostatočná pozornosť. Osobné skúsenosti knihovníkov potvrdzujú, že väčší význam informačnému vzdelávaniu prisudzujú mladší pedagógovia, príp. doktorandi podieľajúci sa na výučbe. Táto skupina pedagógov vníma pozitívne služby knižníc a aj adekvátne využíva elektronické informačné zdroje.

Na druhej strane viac ako polovica respondentov nepotrebuje iné informačné zdroje ako predpísanú literatúru (skriptá, učebnice), 20 % študentov nepíše seminárne práce, resp. píše maximálne jednu prácu za rok. 40 % odpovedajúcich nemuselo študovať zahraničnú literatúru, t.j. ani používať elektronické informačné zdroje. Väčšina respondentov (86 %) vyhľadáva literatúru cez internet, polovica v online katalógoch knižníc, tretina na webových stránkach knižníc a v prístupných databázach. Viac ako polovica respondentov vôbec nevyužíva žiadne elektronické informačné zdroje, tretina respondentov nepozná takéto zdroje. Prekvapením je, že takmer polovica študentov nedokáže bez problémov používať slovenskú a anglickú odbornú terminológiu, hoci jej pri čítaní rozumie. Bezproblémovú znalosť angličtiny deklarovalo len 16 % respondentov, takže aj táto skutočnosť môže mať za dôsledok nedostatočné využívanie elektronických informačných zdrojov. Väčšina respondentov nezískala na základnej a strednej škole žiadne poznatky o práci s informáciami, ale ovláda prácu s textovými editormi, internetom, e-mailovú komunikáciu.

Prieskumy ukázali rozdiely v informačnom správaní a informačnej gramotnosti medzi študentmi rôznych študijných odborov. Najmenší záujem o knižnicu mali poslucháči informatiky, prírodných vied a medicíny, najväčší študenti poľnohospodárstva, humanitných vied a filológie. Vzdelávacie akcie zamerané na vyhľadávanie informácií nezaujímali študentov techniky, prírodných a humanitných vied. Spracovanie cudzojazyčných textov nepožadovali učitelia najmä od študentov ekonómie, techniky a poľnohospodárstva; viac sa požadovalo od študentov filológie (52 % z nich nemuselo pracovať s cudzojazyčnými textami), humanitných vied (77 %) a informatiky (79 %). Najviac respondentov, ktorí nepoznajú EIZ boli študenti informatiky (74 %), medicíny (71 %), za nimi nasledovali technické vedy a učiteľstvo.

Výsledky prieskumov IGPAK možno v krátkosti zovšeobecniť do niekoľkých tvrdení:

- iniciátorom a realizátorom informačného vzdelávania na väčšine vysokých škôl je akademická knižnica,
- úroveň informačnej gramotnosti používateľov je nedostatočná, ak študenti absolvujú akciu zameranú na rozšírenie informačných kompetencií, hodnotia ju väčšinou pozitívne,
- študenti prejavujú záujem o informačné vzdelávanie, ale tento záujem je podmienený úrovňou informačných potrieb a nárokmi na vysokoškolské štúdium zo strany pedagógov,
- študenti nie sú primerane motivovaní na samostatnú prácu s informáciami, uprednostňujú tradičné služby knižníc, nevyužívajú špecializované služby a nástroje na vyhľadávanie odborných informácií,
- študenti nie sú motivovaní pracovať s cudzojazyčnou literatúrou, čo spolu s nedostatočnými informačnými a jazykovými kompetenciami spôsobuje i nízke využívanie elektronických informačných zdrojov.

Základným predpokladom na zlepšenie úrovne informačnej gramotnosti je vytvorenie systému informačného vzdelávania hierarchicky prepracovaného podľa miery informačných kompetencií jednotlivca. Na dosiahnutie tohto cieľa je potrebné v rámci vzdelávacieho systému vyriešiť celý rad problémov:

- konkretizovať, ktoré informačné kompetencie, v akom rozsahu a na akej úrovni si majú osvojiť žiaci a študenti na jednotlivých stupňoch vzdelávania,
- vytvárať koncepcie informačného vzdelávania na úrovni vzdelávacích inštitúcií a knižníc,
- rozpracovať teóriu informačného vzdelávania, jeho cieľov, obsahu, metód a didaktiky,
- presadiť zahrnutie problematiky informačnej gramotnosti do kurikula všetkých typov a stupňov škôl,
- systematicky a koncepčne začleňovať aspekty informačnej gramotnosti do vyučovacieho procesu,
- pripraviť učiteľov a všetkých pracovníkov škôl a knižníc, ktorí sa podieľajú na informačnom vzdelávaní na problematiku informačnej gramotnosti,
- akceptovať akademické knižnice ako plnohodnotného partnera pri informačnom vzdelávaní.

Treba vysloviť presvedčenie, že sa postupne podarí dosiahnuť, aby sa informačné vzdelávanie stalo súčasťou vzdelávacieho procesu vo formálnom, neformálnom i celoživotnom vzdelávaní..

Bibliografické odkazy:

BELLÉROVÁ, B. a kol. Informačné vzdelávanie v podmienkach slovenských vysokých škôl : analytická štúdia. Bratislava : Slovenská asociácia knižníc, 2010. 115 s. ISBN 978-80-89284-69-6.